

IDR

Institutul Diplomatic Român
www.idr.ro

POLICY PAPER

Seria Policy Paper
cuprinde texte bazate
pe surse publice.
Opiniile exprimate
reprezintă punctele
de vedere ale
autorilor.

Institutul Diplomatic Român

Policy Paper nr. 25 / 2016

Evoluția relațiilor dintre
Arabia Saudită și Iran

Andra Dodiță

ISSN 2285 – 8938
ISSN-L 2285 – 8938

București 2016

Evoluția relațiilor dintre Arabia Saudită și Iran

Pe 17 decembrie 2010, un vânzător de legume în vârstă de 26 de ani din Tunisia, Mohamed Bouazizi, și-a dat foc după ce oficialități locale i-au confiscat marfa și l-au umilit, episod ce a stârnit un val de proteste în țările Orientului Mijlociu care, la rândul lor, au generat o serie de schimbări pe scena politică, socială și economică al regiunii, dar cu repercusiuni și la nivel internațional, dacă luăm în considerare doar criza refugiaților sau atentatele comise în ultimii ani în Europa de către gruparea Statul Islamic.

Șase ani mai târziu, efectele așa-numitei *Primăveri arabe* sunt deosebit de vizibile mai cu seamă prin prisma conflictul sirian început în 2011 și încă aflat în desfășurare. La o primă vedere de ansamblu, după aproape 6 ani de la izbucnirea sa, timp în care actorii s-au înmulțit, grupat și regrupat în favoarea sau împotriva președintelui Bashar al-Assad, una dintre puținele invariabile constă în faptul că lupta pare să se poarte între două grupuri: Forțele Armate Siriene fidele președintelui Bashar al-Assad, ajutate de miliții šiite iraniene sau susținute de Iran (Hezbollah) și, din 2015, Rusia, și opoziția siriană, susținută mai cu seamă de Arabia Saudită.¹ Nu de puține ori, opinia publică înțelege și prezintă simplificat evenimentele din Siria ca o continuare a *eternei* rivalități între sunniți și šiiti.

De altfel, nu mulți sunt cei reușesc să observe că acest „război rece” dintre Arabia Saudită și Iran este, spunea Marius Lazăr, o înfruntare care își camuflează dimensiunile ideologice, geopolitice, de securitate și economice „sub masca, foarte volatilă și periculoasă, a sectarismului, a unei rivalități între cele două mari direcții doctrinare din islam de la care se revendică, politico-ideologic, regatul saudit și Republica Islamică Iran, cea a sunnismului wahhabit și cea a šiismului duodeciman”², sau, în cuvintele lui Justin Gengler, *sectarism strategic*³.

Fie că vorbim despre evenimentele din Siria sau despre cele din Yemen, despre care *mass-media* nu scrie nici pe departe la fel de mult, a devenit evident că asistăm de

¹ Cf. Patrick Wintour, *Johnson says Saudi Arabia is a 'puppeteer' in Middle East proxy wars*, „The Guardian”, 8 decembrie 2016 (<https://www.theguardian.com/>)

² Marius Lazăr, *Să înțelegem execuția din Arabia Saudită și ce a urmat*, „Q magazine”, 8 ianuarie 2016 (<http://www.qmagazine.ro/>)

³ Cf. Justin Gengler, *The Political Economy of Sectarianism in the Gulf*, „Carnegie Endowment”, 29 august 2016 (<http://carnegieendowment.org/>)

ceva timp la un război purtat prin interpuși, *war by proxies*, în care statele din regiune își dispută, de data aceasta militar, rolul de lider în Orientul Mijlociu. Despre rivalitatea iraniano-saudită, fiecare cu susținătorii săi în regiune și care nu se reduce la falia confesională dintre sunniți și șiiți, Laura Sitaru afirma că, în ultimii ani, aceasta a căpătat proporții importante devenind „fățișă, declarată”⁴, tensiunile dintre cele două state atingând un punct critic în ianuarie 2016, în momentul ruperii relațiilor diplomatice.

Aparent, execuția din luna ianuarie a șeicul Nimr al-Nimr de către Arabia Saudită, urmată de ample proteste în Iran soldate cu incendierea Ambasadei Regatului la Teheran care au dus la ruperea relațiilor diplomatice dintre cele două țări, a reprezentat o escaladare neașteptată a situației din Orientului Mijlociu. Cu toate acestea, tot Laura Sitaru afirma că evenimentele politice pot să pară imprevizibile doar dacă analiza acestora pornește de la momentul în care acestea se întâmplă efectiv, „nu și dacă le privim în continuarea evoluțiilor care au dus la ele. Un eveniment, indiferent de amploarea lui, nu se întâmplă pur și simplu, se explică istoric, cultural, politic”⁵.

În ultimii 30 de ani, atât Arabia Saudită cât și Iranul au încercat să-și impună ideologiile opuse și să-și promoveze scopurile divergente de politică externă. Cu toate acestea, cât timp nici Riadul, nici Teheranul nu par să dorească o confruntare militară directă, cei doi rivali se folosesc de religie, de arme și de bani pentru a-și impune dominația în regiune⁶.

În condițiile sancțiunilor impuse Iranului de către comunitatea internațională după Revoluția din 1979 precum și a neîncrederii manifestate de vecinii regionali, principalul mod prin care Teheranul a încercat să își extindă influența în Orientul Mijlociu a fost acela de a susține financiar și militar diferite facțiuni, actori non-statali, printre care Hezbollahul în Liban, Hamasul în Teritoriile Palestiniene precum și miliții în Yemen și Irak⁷. În același context a luat naștere și s-a întărit relația dintre Teheran și Damasc, cel mai consecvent aliat al Iranului în lumea arabă și principala poartă de acces spre aceasta.

⁴ Laura Sitaru, *Pasul care poate transforma Orientul Mijlociu într-o “imagine terifiantă”*, „Digi24”, 29 septembrie 2016 (<http://www.digi24.ro/>)

⁵ *Ibidem* nota 4.

⁶ Cf. Harrison Ackerman, *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran*, „Northeastern University”, aprilie 2016 (<http://www.nupoliticalreview.com/>)

⁷ Cf. Peter Apps, *“Cold War” with Iran heats up across Mideast*, „Reuters” 5 decembrie 2011, (<http://www.reuters.com/>)

Spre deosebire de Teheran, de-a lungul timpului, Riadul s-a implicat mai puțin în războaiele prin interpuși pentru a-și promova obiectivele de politică externă (un exemplu în acest sens este finanțarea talibanilor din Afganistan și Pakistan⁸), acesta bazându-se, de cele mai multe ori, pe diplomație, petrodolari și religie. Vreme de ani buni, saudiții au lucrat la crearea unor blocuri de alianță împreună cu monarhiile din Golf, dar și cu alte state sunnite precum Maroc, Egipt, Turcia⁹.

Cu toate acestea, conflictul din Siria care a debutat în prima parte a anului 2011 și mai recenta revoltă a rebelilor *houthi* din Yemen, izbucnită în 2014, au micșorat distanța dintre Teheran și Riad, aducându-i pe cei doi rivali față în față: un Iran care vizează extinderea influenței sale în Orientul Mijlociu și o Arabie Saudită care încearcă să combată pretențiile rivalului său regional și să-și reafirme propria poziție în regiune.

În acest context, pentru a înțelege reacțiile violente și urmările stârnite de execuția șeicului šiit și mai ales pentru a avea o mai bună înțelegere asupra cursului pe care acestea l-ar putea lua este necesar să analizăm cadrul mai larg al relațiilor dintre cele doi rivali regionali, fără a avea, însă, pretenția de exhaustivitate¹⁰. În realitate, întreaga succesiune de evenimente desfășurată în doar două zile nu reprezintă decât o nouă etapă în lunga dar fluctuantă confruntare dintre Regatul Arabiei Saudite și Republica Islamică Iran. Deși scopul suprem al ambelor țări este, în esență, dominarea regională, rivalitatea dintre cele două îmbracă diferite forme, aceasta disputându-se pe mai multe paliere: animozitățile istorico-culturale și etnice dintre arabi și persani (iranienii, indo-europeni, se mândresc cu istoria lor măreață care a dat lumii o cultură înaltă și îi disprețuiesc pe semiții arabi, *până mai ieri* nomazi prin deșert¹¹), diferențele doctrinare dintre sunniți și šiiti, concurența pe piața petrolului, conflictele prin interpuși.¹²

După Revoluția din 1979 care a vizat abolirea monarhiei din Iran și instaurarea Republicii Islamice, relațiile dintre cele două puteri regionale au fost mai degrabă

⁸ Cf. Harrison Ackerman, *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran*, „Northeastern University”, aprilie 2016 (<http://www.nupoliticalreview.com/>)

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Dintr-o literatură foarte vastă pe această temă, o perspectivă mai completă și mai recentă asupra relației dintre Arabia Saudită și Iran o oferă Banafsheh Keynoush în lucrarea *Saudi Arabia and Iran, Friends or Foes?*, Palgrave, Macmillan, 2016.

¹¹ Curent foarte vechi, unul dintre cele mai cunoscute exemple fiind mișcarea antiarabă *șu`ubiyya*, născută și dezvoltată în mediul persanilor zoroastrieni, în secolele IX-X.

¹² Cf. David Ramin Jalilvand, Policy Brief *Iranian-Saudi tensions: the energy dimension*, „European Policy Centre”, 9 februarie 2016 (<http://www.epc.eu/>)

tensionate, deși au existat și perioade de acalmie. După schimbarea de regim de la Teheran, relațiile bilaterale s-au deteriorat rapid de la cooperarea din timpul șahului la ruperea relațiilor diplomatice în anul 1988. Cele două țări au restabilit relațiile diplomatice în anul 1991, timp în care, până la începutul anului 2016 când situația a degenerat din nou până la întreruperea dialogului bilateral, dinamica dintre Riad și Teheran a înregistrat atât suișuri cât și coborâșuri.

Creionarea relațiilor diplomatice moderne dintre cele două state își are originea la puțin timp după anunțarea formării Regatului Nejdului și Hijazului și instalării dinastiei Pahlavi, în 1925, când regele Abdulaziz al Saud invită o delegație din Persia (devenită „Iran” abia în 1935) să se convingă că cele două orașe sfinte ale islamului, Mecca și Medina, nu fuseseră afectate în cursul ostilităților cauzate de campaniile conduse de acesta pentru unificarea Arabiei Saudite și că persanii, majoritar șiiți, își puteau relua în siguranță pelerinajul la locurile sfinte patronate deja de saudiți. După doar un an, în 1926, câțiva pelerini persani șiiți au fost atacați la Mecca de forțe *ikhwan*¹³, incident în urma căruia Persia a condamnat virulent wahhabismul.

După patru ani în care șahul Reza a ezitat să recunoască oficial regatul condus de Abd al-Aziz, atât din cauza unor incidente dintre wahhabiți și pelerinii persani cât și din cauza chestiunii spinoase a Bahrainului¹⁴, pe 13 august 1929, Persia a recunoscut formal Guvernul Hijazului și al Najdului. Ulterior, cei doi lideri au semnat un tratat de prietenie care viza reluarea pelerinajului de către persani la locurile sfinte, Abd al-Aziz fiind însărcinat cu administrarea pelerinajului. După semnarea tratatului care stabilea cadrul cooperării dintre cei doi actori regionali, în 1930, Persia și-a deschis ambasada în Jeddah și un consulat în Najd, regele Al Saud numind, la rândul său, un reprezentant în Persia și Irak. Dacă motivația șahului Reza de a încheia acest tratat cu Regatul lui Al Saud era legată mai ales de accesul pelerinilor persani la Mecca și Medina, Abd al-Aziz spera că o Persie, forță navală superioară, prietenă ar fi diminuat amenințările la care regatul său ar fi putut fi expus dinspre Golful Persic.¹⁵

¹³ Principala forță militară care a contribuit la unificarea Peninsulei Arabe sub conducerea lui Ibn Saud (1912-1930). Membrii *ikhwan* au fost instruiți religios de către Abd al-Wahhab. Cf. Encyclopaedia Britannica (<https://www.britannica.com/>)

¹⁴ Pentru mult timp, Persia a văzut Bahrainul ca pe propria sa provincie, investind în dezvoltarea sa chiar și înainte de britanici. Keynoush, *op. cit.*, p. 50.

¹⁵ Cf. Keynoush, *op. cit.*

În 1943 un pelerin iranian a fost decapitat după ce un judecător din Mecca l-a acuzat de desacralizarea locului sfânt, incident ce l-a determinat pe șahul Reza să întrerupă, timp de doi ani, relațiile cu regimul lui Abd al-Aziz, numărul total de pelerini scăzând de la aproximativ 2000 la câteva sute anual. Este demn de menționat că pelerinii persani nu reprezentau doar unul dintre cele mai numeroase grupuri, ci și unul dintre cele mai bogate. De altfel, problemele legate de pelerinii de naționalitate iraniană au continuat, sub diverse forme, și în anii următori¹⁶.

Deși simpatiza cu cauza palestiniană, demonstrându-și solidaritatea cu lumea arabă, Iranul avea o politică de deschidere către Israel și evrei, de unde și refuzul de a da curs invitațiilor Egiptului și hașemiților de a lupta, în 1948, împotriva statului evreiesc tocmai întemeiat, efort susținut și de monarhia saudită. În aceeași încercare de a nu-și atrage nemulțumirea arabilor, Iranul a votat împotriva dobândirii statutului de membru al ONU de către Israel, cu toate că clericii șiiți cu cea mai mare autoritate de la acea dată erau toleranți la ideea stăruinței Israelului. Într-un final, Iranul a recunoscut Israelul *de facto* în martie 1950¹⁷, fapt care a generat dispute la nivel diplomatic între Teheran și Riad.

Nu după mult timp, însă, evenimentele din Egiptul apropiat dădeau celor două monarhii un nou motiv de apropiere. În 1952, Gamal Abdel Nasser alături de grupul Ofițerilor Liberi reușeau să îl elimine de la putere pe regele Farouk, abolind dinastia care condusese Egiptul, cu ajutorul britanicilor, încă din secolul al XIX-lea. Lovitura de stat socialisto-republicană și apropierea de Moscova care a urmat au stârnit neliniște atât la Teheran, cât și la Riad.¹⁸

În plin Război Rece, în mai 1953, pentru contracararea influenței sovietice, secretarul de stat John Foster Dulles îndemna SUA să dezvolte alianțe regionale cu state precum Iran, Turcia și chiar Irak, Arabia Saudită remarcând descumpănită că nu se număra și ea printre țările menționate, în condițiile în care Riadul și Washingtonul stabiliseră relații diplomatice încă din 1933, cu zece ani înaintea debutului celor dintre Washington și Teheran.¹⁹ În contextul regional și internațional al anului 1953, după criza

¹⁶ Keynoush, *op. cit.*, p. 59.

¹⁷ *Ibidem*, p. 64.

¹⁸ *Ibidem*, p. 66.

¹⁹ *Ibidem*.

generată în Iran de tentativa de naționalizarea a petrolului și lovitura de stat care a vizat înlăturarea primului ministru Mossadegh, cele două monarhii și-au extins relațiile comerciale prin semnarea unui acord. În plus, pentru echilibrarea veniturilor obținute din efectuarea pelerinajelor, cele două state au convenit ca pelerinii să plece cu aeronave iraniene și să se întoarcă cu aeronave saudite.²⁰ Mai mult decât atât, în ciuda tensiunilor la nivel bilateral, șahul Iranului și regele saudit s-au întâlnit pentru prima oară față în față la Teheran, în anul 1955, în cadrul unei vizite care a durat aproape o săptămână.²¹

În 1955, Iranul era ultimul stat care adera la Pactul de la Bagdad, fapt ce confirma marginalizarea rolului Arabiei Saudite în regiune și apropierea dintre SUA și Iran.²²

În pofida numeroaselor disensiuni dintre Riad și Teheran, în fruntea listei aflându-se recunoașterea Israelului de către Iran, ultimele evoluții l-au determinat pe regele Abd al-Aziz să fie mai conciliant în relația cu Iranul. Astfel, la jumătatea anilor 1960 a avut loc o intensificare a vizitelor iraniano-saudite la nivel de șef de stat, motivate mai ales de executarea regelui Faysal al Irakului și a altor membri ai familiei conducătoare în Irakul învecinat, în 1958²³. Reușita înregistrată de forțele naționaliste de la Bagdad a stârnit neliniște atât în Iran cât și în Arabia Saudită, ambele monarhii, de teama extinderii revoltelor populare. Astfel, pentru a veghea mai eficient asupra propriilor regimuri dar și asupra situației de securitate din întreaga zonă, șahul Mohammad Reza Pahlavi împreună cu regele Abd al-Aziz, și mai ales cu regele Faysal, după preluarea puterii în 1964, au început să se consulte constant pentru a-și coordona politicile regionale.²⁴

Atunci când sistemele de guvernare similare, interesele interne și externe complementare, lipsa conflictelor confesionale sau a rivalității culturale nu tulburau interacțiunea dintre cele două state, confruntarea era, aprecia David E. Long, una între „conservatorism și radicalism”.²⁵ Spre sfârșitul anilor 1960, șahul i-a trimis regelui Faysal o serie de scrisori în care îl îndemna să modernizeze Arabia Saudită, așa cum

²⁰ *Ibidem*, p. 62.

²¹ *Ibidem*, p. 69.

²² *Ibidem*, p. 67.

²³ Ariel Jahner, *Saudi Arabia and Iran: The Struggle for Power and Influence in the Gulf*, „International Affairs Review”, Volume XX, Number 3, spring 2012, p. 39 (<http://www.iar-gwu.org/>)

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

reiese din deja faimoasa anecdotă despre un schimb de replici dintre cei doi lideri²⁶: „Te rog, frate, modernizează-te. Deschide-ți țara. Fă școli mixte pentru femei și bărbați. Lasă femeile să poarte fuste scurte. Fă discoteci. Fii modern. Altfel nu-ți pot garanta că vei rămâne pe tron”. Monarhul saudit a răspuns: „Majestatea voastră, apreciez sfatul pe care mi l-ați dat. Vă reamintesc, însă, cu nu sunteți șahul Franței. Nu sunteți la Élysée. Sunteți în Iran. Populația numără 90% musulmani. Vă rog să nu uitați asta.”

Anul 1968 aducea și mai multe schimbări Orientului Mijlociu odată cu retragerea oficială a trupelor britanice din regiune dar și cu ascensiunea la putere a regimului baathist în Irak. Dacă aceste schimbări au fost pozitive este discutabil, anul 1968 a marcat începutul celei mai bune perioade pentru relația bilaterală dintre Arabia Saudită și Iran care a durat până la Revoluția Islamică²⁷. După retragerea britanicilor, noua politică americană în zonă dădea Teheranul și Riadul un motiv în plus de cooperare odată cu decizia administrației Nixon de a face din cele două țări principalii garanți ai intereselor americane în regiune prin intermediul „strategiei celor doi pioni”, în cadrul căreia rolul dominant era deținut de Iran.²⁸

Henner Furtig spunea că ceea ce a unit cele două state până la sfârșitul anilor 1970 au fost interesul comun de a lupta împotriva influențelor socialiste și radical-naționaliste din regiunea Golfului și acela de a-și spori veniturile, mai ales pe cele din exportul de petrol și gaze, atât Teheranul cât și Riadul făcând tot posibilul ca exploatarea să decurgă constant și fără impedimente.²⁹ În aceeași ordine de idei, Fredric Wehrey desființează mitul conform căruia cele două puteri regionale ar fi predestinate unei rivalități imuabile invocând exemple din aceeași perioadă de dinaintea Revoluției din 1979 în care deși cele două monarhii nu au avut niciodată relații foarte apropiate acestea au colaborat într-o manieră eficientă³⁰. Pericole precum potențiala amenințare comunistă în timpul Războiului Rece sau politicile președintelui egiptean Gamal Abdel Nasser sunt

²⁶ Elaine Sciolino, *A Nation Challenged: Ally's Future; U.S. Pondering Saudi's Vulnerability*, „New York Times”, 4 noiembrie 2001 (<http://www.nytimes.com/>)

²⁷ Cf. Harrison Ackerman, *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran*, „Northeastern University”, aprilie 2016, (<http://www.nupoliticalreview.com/>)

²⁸ Cf. *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

²⁹ *Ibidem* nota 23.

³⁰ Cf. Uri Friedman, *What's the Saudi-Iran Feud Really About?*, „The Atlantic” (<http://www.theatlantic.com/>)

doar două situații în care Teheranul și Riadul au colaborat, aflându-se de aceeași parte a baricadei.³¹ Saeed Badeeb cataloghează relația celor două puteri în anii 1970 ca pe „o decadă de înțelegere reciprocă” în care „cele două țări au învățat să coopereze în anumite arii fără a lăsa neînțelegerile și rivalitatea dintre ele să afecteze relația în ansamblu”.³²

În Arabia Saudită a anilor 1970 principala opoziție era reprezentată de sindicatele muncitorești care cereau mai multe drepturi, mai cu seamă prin proteste în Provincia Estică³³ prin care se cerea dreptul la dezvoltare la care zona de unde se exploatează cea mai mare parte a petrolului saudit ar fi avut dreptul, în vreme ce o bună parte din venituri se vărsau în buzunarele familiei conducătoare. Deși protestatarii erau în mare parte șiiți, opoziția era nu religioasă, ci social-ideologică, mulți vehiculând idei socialiste inspirate din Egiptul lui Nasser. În mod previzibil, conducerea politică saudită respingea noul trend socialist. La începutul anilor 1960, câțiva piloți ai forței regale au dezertat în Egipt, iar Riadul roagă Washington-ul să patruleze spațiul aerian saudit³⁴.

Asumat cu zel de către Iran, rolul de gardian al Orientului Mijlociu, de promotor al intereselor și valorilor americane și apărător împotriva comunismului, guvernul de la Teheran începea să resimtă efectele entuziasmului său atât intern cât și extern. În 1975 șahul a declarat că prețul petrolului fusese subevaluat timp de ani de zile și că OPEC trebuie să remedieze acest lucru în cel mai scurt timp posibil, cu scopul de a nu afecta interesele consumatorilor de petrol care, în alte condiții, ar fi nevoiți să recurgă la conservare sau la surse alternative de energie.³⁵ Arabia Saudită, însă, în calitate de lider *de facto* al OPEC³⁶, a refuzat să mărească prețul petrolului său. Șahul se baza foarte mult pe creșterea dorită care i-ar fi permis atenuarea deficitului bugetar intern cauzat de reformele interne precum și de susținerea costurilor militare ridicate derivate din operațiunile anti-comuniste în Yemenul de Nord, Zair, Somalia și Oman.³⁷ Nu în ultimul

³¹ *Ibidem*.

³² *Saudi-Iranian Relations 1932-1982*, „The Free Library” (<http://www.thefreelibrary.com/>)

³³ Provincia Estică din Arabia Saudită, în perimetrul căreia sunt concentrate aproape toate resursele petrolifere ale regatului, este o zonă locuită tradițional de șiiți. La vest, la granița cu Yemenul, provincia Najran numără o comunitate de 200 000 de șiiți ismaeliți. Doctrina wahhabită îi consideră pe șiiți eretici.

³⁴ Keynoush, *op. cit.*, p. 82.

³⁵ *Ibidem* nota 32.

³⁶ Arabia Saudită și Iranul se numără printre membrii fondatori ai Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol (1960) alături de Irak, Kuweit și Venezuela.

³⁷ Cf. *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

rând, acesta credea că accelerarea modernizării ar fi dus la îmbogățire iar apoi distribuirea acesteia ar fi micșorarat presiunea din partea opoziției.³⁸ Pe fondul creșterii veniturilor din exploatarea petrolului, șahul a instaurat, în perioada 1962-1975, o serie de măsuri economice și sociale, cunoscute sub numele de *Revoluția albă*, care i-au adus Iranului investiții și dezvoltări în industrie, tehnologizare rapidă și de ultimă generație precum și dezvoltarea educației. Cu toate acestea, modernizarea rapidă a înstrăinat segmentele tradiționale ale societății³⁹. Printre opozanți se număra și Khomeini care, din centrul religios Qom, acuza șahul de o serie de abuzuri constituționale, neglijarea săracilor sau vinderea de petrol Israelului. Nu în ultimul rând, acesta critica și faptul că puterea autoritară a șahului era neislamică.

Remarcând evoluțiile din Iran, la începutul anilor 1960, americanii l-au sfătuit pe șah să reformeze sistemul de guvernare, printre reforme numărându-se și reducerea puterilor monarhului. Cu toate că șahul a fost de acord cu necesitatea schimbărilor, ritmul lent și calitatea îndoielnică a acestora au dus la emergența unei opoziții politice interne. Astfel, grupuri de orientări și factori diferite aveau să-și unească forțele pentru combaterea abuzurilor dinastiei Pahlavi și a influenței americane în Iran și, într-un final, eliminarea șahului în 1979. În centrul grupării se aflau *Mișcarea pentru Eliberare* (fondată în 1961) și islamiștii, cărora li s-a adăugat, ulterior, partidul de stânga Tudeh (din care făcuse parte Mossadgh), care avea influență în armată și se bucura de susținerea clasei iraniene educate.⁴⁰

Este important să reamintim că deși Revoluția din 1979⁴¹ a dus la crearea Republicii Islamice, aceasta a început încă din octombrie 1977 ca o revoluție relativ tipică care urmărea răsturnarea unui regim corupt care nu mai satisfăcea nevoile populației. Protestatarii, nu doar musulmani și nu doar șiiți, erau nemulțumiți din cauza încălcărilor constituției, regimului corupt, inegalităților economice, creșterea ratei șomajului, reprimării politice.⁴² Existau, de asemenea, numeroase voci în rândul

³⁸ Keynoush, *op. cit.*, p. 81.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Keynoush, *op. cit.*, p. 81.

⁴¹ Cf. Florin Diaconu, *Revoluția Islamică, altoită pe o veche tradiție imperială*, Revista Institutului Diplomatic Român, anul I, Numărul I, Semestrul I, 2006, pp. 66-70 (<http://www.idr.ro/>)

⁴² Cf. Michael Axworthy, *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic*, Oxford University Press, 2014, p. 114.

populației care erau nemulțumite de importurile occidentale impuse care se regăseau la mai toate nivelurile societății iraniene:

Stilul de viață american a ajuns să fie impus ca un ideal, ca țelul suprem. Americanismul era un model. Cultura populară americană, filme, reviste, filme, ne invadaseră țara ca un șuvoi...ne-am trezit întrebându-ne „Mai este vreun loc și pentru cultura noastră?”⁴³

Mai mult decât atât, nu trebuie pierdut din vedere că pregătirea pentru Revoluție a început cu decenii înainte de producerea efectivă a evenimentului, radicalizarea clerului șiit și a adeptilor acestuia începând să se manifeste după lovitura de stat din august 1953.⁴⁴

Odată cu instaurarea Republicii Islamice a Iranului în urma referendumului organizat după Revoluția din 1979, în care majoritatea covârșitoare a iraniienilor, de peste 98%, au votat în favoarea schimbării de regim și pentru asumarea unei identități naționale bazate în mod fundamental pe religie, relația cu Arabia Saudită, țară catalogată drept decadentă⁴⁵, a intrat în etapa neîncrederii și a ostilității. Mai mult decât atât, odată ce retorica anti-occidentală, în speță anti-americană, și anti-monarhie a devenit politică de stat, Teheranul a considerat guvernul de la Riad un interpus al „Marelui Satan”, așa cum au fost supranumite Statele Unite ale Americii în regiune. Tot în aceeași logică, Israelul a fost supranumit „Micul Satan”, în discursul liderilor revoluției islamice. Dacă în primele zile după revoluție administrația americană, în frunte cu președintele Carter, încă mai spera la menținerea relațiilor cu Iranul, criza ostacilor care a izbucnit în luna noiembrie după ce șahul a fost primit în Statele Unite, urma să ducă la ruperea relațiilor diplomatice dintre cele două țări în aprilie 1980. Din acest moment, Arabia Saudită avea să ia locul Iranului, devenind cel mai important aliat al Washingtonului în regiune, după Israel, ceea ce nu a făcut decât să legitimizeze și să alimenteze și mai mult discursul iranian împotriva Riadului.

⁴³ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁴ Cf. Laura Sitaru, *Lumea arabă. Modernitate și islam*, Institutul Diplomatic Român, 2006. Atacarea puternicului centru religios șiit de la Qom din ordinul șahului, urmată de arestarea și exilarea ayatollahului Khomeini la Najaf, în Irak, l-au transformat pe acesta într-un lider pentru clerul șiit, și, mai apoi, al revoluției.

⁴⁵ Cf. *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

În contextul în care noua Republică Islamică pretindea să reprezinte vocea și interesele tuturor musulmanilor, fie ei șiiți sau sunniți, monarhia saudită, care își asumase rolurile de custode al locurilor sfinte, Mecca și Medina și de gardian al islamului, nu putea decât să se teamă de retorica Teheranului care amenința , în primul rând, să destabilizeze tânărul regat inspirând șiiții din regiunea estică a Arabiei Saudite, mai mereu oprimați de guvernul de la Riad, să își revendice drepturile.⁴⁶ Evenimentele din guvernoratul Qataif din noiembrie 1979, în care șiiții au organizat demonstrații și greve împotriva regimului saudit și care au necesitat intervenții serioase din partea trupelor de ordine, nu au făcut decât să alimenteze temerile familiei conducătoare Al Saud.

În august 1980, când Saddam Hussein a făcut prima sa vizită în Arabia Saudită, regele Khaled a aprobat invazia Iranului de către Irak. În condițiile în care regimul conservator de la Riad nu era în relații prea apropiate cu regimul baathist de la Bagdad, gestul monarhului a scos la iveală, fără doar și poate, teama ca Iranul revoluționar să nu afecteze echilibrul regional. În cele ce au urmat, Arabia Saudită s-a numărat printre principalii susținători ai războiului⁴⁷, investind 25 miliarde de dolari în campania irakiană, punând la dispoziție trei dintre porturile sale pentru a trimite echipament militar Irakului⁴⁸ și făcând presiuni pe lângă statele Golfului să îi urmeze exemplul. Criticile și amenințările Teheranului la adresa Arabiei Saudite au atins apogeul în mai 1984 când Iranul a atacat un tanc petrolier în ape saudite, Riadul ripostând prin doborârea a două aeronave iraniene.⁴⁹ Pe de altă parte, în perioada 1985-1986, după o ofensivă iraniană asupra Irakului, Arabia Saudită a inundat piețele internaționale cu petrol, ceea ce a dus la scăderea prețurilor și, implicit, afectarea economiei Iranului care deja era suprasolicitată din cauza războiului. Manipularea cantității și prețului petrolului este o carte pe care monarhia saudită a jucat-o de mai multe ori, în anii ce au venit, împotriva Teheranului.

⁴⁶ *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

⁴⁷ Alături de Kuweit, stat care și-a atras și el furia Iranului.

⁴⁸ Cf. *Iran v. Saudi Arabia: Four Part Series*, „Wilson Center”, 4 ianuarie 2016 (<https://www.wilsoncenter.org/>)

⁴⁹ *Ibidem* nota 47.

Între timp, monarhiile din Golf decid, în 1981, înființarea Consiliului de Cooperare a Golfului, care fost creat ca reacție la evoluțiile din regiune, respectiv a Revoluției Islamice din 1979 și a războiului dintre Irak și Iran.⁵⁰

În pofida dinamicii dintre cei doi actori regionali, este demn de menționat că atât în timpul Revoluției cât și în timpul războiului dintre Irak și Iran, Riadul și Teheranul au menținut relațiile diplomatice, situație care avea să se schimbe în 1988.

Relația dintre cele două țări a atins un moment critic în 31 iulie 1987, odată cu moartea la Mecca a peste 400 de pelerini⁵¹, dintre care cel puțin 250 de iranieni, ca urmare a ciocnirilor dintre forțele saudite de securitate și demonstranți care protestau împotriva „inamicilor” Iranului, mai cu seamă SUA și Israel. În timp ce Iranul a acuzat Arabia Saudită că ar fi deschis focul asupra demonstrației pașnice, oficialii saudiți au susținut că nu s-au folosit arme, decesele survenind în urma busculadei produse.⁵² După incident, autoritățile saudite au interzis pelerinajul pentru pelerinii iranieni, ceea ce a stârnit proteste violente la ambasada saudită din Teheran⁵³. Moartea unui diplomat saudit, ca urmare a rănilor suferite în timpul atacului asupra ambasadei, l-a determinat pe regele Fahd să rupă relațiile diplomatice cu Iranul și să anuleze acordarea de vize pentru pelerinaj cetățenilor iranieni.

Încetarea ofensivei irakiene asupra Iranului în iulie 1988 a relaxat tensiunile dintre cele două state, acestea înregistrând o nouă intensificare câteva luni mai târziu, în octombrie, prilejuite de publicarea controversatelor *Versete Satanice*⁵⁴ considerate defăimătoare la adresa islamului. Emiterea unui decret religios de către ayatollahul Khomeini prin care acesta cerea uciderea autorului de origine indiană, Salman Rushdie, a fost interpretat de saudiți ca o tentativă a acestuia de a se erija în autoritatea supremă a islamului, deopotrivă šiit și sunnit, deci o provocare la supremația deținută de Arabia Saudită până în 1979, fapt ce a reaprins rivalitatea dintre cei doi actori.

⁵⁰ Cf. Ariel Jahner, *Saudi Arabia and Iran: The Struggle for Power and Influence in the Gulf*, „International Affairs Review”, Volume XX, Number 3, spring 2012, p. 39 (<http://www.iar-gwu.org/>)

⁵¹ Versiunea iraniană vehiculează un număr de 600 de pelerini.

⁵² Cf. Robert Gillette, *Saudis Report Broad Support for Mecca Policy : Envoy Says Heads of 40 Nations Hail Tough Stand Against Iranian Rioters*, „Los Angeles Times”, 7 august 1987 (<http://articles.latimes.com/>)

⁵³ Precum și la cea a Kuweitului în Teheran.

⁵⁴ Carte scrisă de autorul indian Salman Rushdie, inspirată din viața profetului Muhammad.

Cu toate acestea, moartea ayatollahului Khomeini și alegerea noului președinte al Iranului, Hashemi Rafsanjani, în 1989 (rămas în funcție până în 1997), a marcat debutul unei scurte perioade de îmbunătățire a relațiilor dintre Riad și Teheran, acesta adoptând o politică conciliantă față de Arabia Saudită și celelalte state din Golf. Noua guvernare de la Teheran considera reluarea relației cu Riadul esențială pentru redresarea economiei naționale, în condițiile în care Arabia Saudită deține aproape un sfert din resursele de petrol ale lumii, de unde și capacitatea de a influența prețul acestuia, după cum demonstrase cu doar câțiva ani în urmă. De altfel, nici Riadului nu-i strica normalizarea veniturilor pe care le câștiga din organizarea pelerinajului, una dintre principalele surse de venit ale economiei saudite, cu atât mai mult cu cât pelerinii iranieni reprezentau cel mai numeros grup național. Invazia Kuweitului de către Irak, în 2 august 1990, a favorizat apropierea dintre cele două state, ambele percepând inițiativa lui Saddam Hussein ca pe o amenințare și temându-se ca aceasta să nu reprezinte un simptom al dorinței de expansiune a liderului baathist în întreaga zonă.

Pe acest fond, și după ce Arabia Saudită s-a numărat printre statele care au trimis ajutoare Iranului, în anul 1990, în urma unui cutremur care s-a soldat cu 40000 de victime, relațiile oficiale dintre cele două state sunt restabilite, în iunie 1991, urmate de reluarea pelerinajului pentru cetățenii iranieni, creșterea veniturilor obținute din petrol de către Iran, ca urmare a negocierilor din cadrul OPEC cu Arabia Saudită, precum și, în general, a schimburilor comerciale.⁵⁵

Cu toate acestea, mai cu seamă Riadul simțea o neîncredere generală la adresa Teheranului, incidentul de la Turnurile Khobar din iunie 1996, despre care SUA au afirmat că ar fi fost orchestrat de Iran, deși fără consecințe dramatice în relațiile bilaterale dintre cele două state cu ieșire la Golf, a alimentat rețineră saudită.

În anul 1997, relația bilaterală intra într-o nouă etapă, poate cea mai bună de până în prezent, ca urmare a schimbării de putere la Teheran prin alegerea reformistului Mohammad Khatami în funcția de președinte. Deși precaut față de noua politică externă iraniană de conciliere, Riadul a acceptat să se deschidă și să coopereze cu Teheranul. Pentru prima oară de la Revoluția Islamică, în marja summitului Organizației Cooperării

⁵⁵ Cf. *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

Islamice din anul 1997, prințul moștenitor Abdullah Al Saud devenea cel mai înalt oficial care vizita Iranul, astfel că, în 1998, cele două țări au semnat un acord de cooperare în domeniile economiei, culturii și sportului. În 1999, rege Fahd al Arabiei Saudite le îndemna pe celelalte state din Golf să urmeze exemplul Arabiei Saudite și să își îmbunătățească relațiile cu Iranul întrucât au doar de câștigat⁵⁶.

Doi ani mai târziu, în 1999, președintele iranian Mohammad Khatami devenea primul președinte iranian care efectuase o vizită oficială în regatul saudit. Vizita de cinci zile a confirmat trendul ascendent al relației dintre Riad și Teheran prin discuțiile purtate, concretizate prin semnarea, în 2001, a unui pact de securitate. După câștigarea celui de-al doilea mandat prezidențial de către Mohammad Khatami, în 2001, regele Fahd l-a felicitat pentru victorie, pe care a pus-o pe seama politicilor reformiste ale acestuia care au apropiat Riadul de Teheran după două decenii de relații tensionate.⁵⁷

Eliminarea de către SUA, în 2003, a amenințării comune reprezentată de Saddam Hussein avea să anuleze relaxarea dintre cei doi vecini regionali, schimbând dinamica regiunii. Despre intervenția americană, Henner Furtig afirma că „fără îndoială, SUA au făcut Iranului o mare favoare când l-a învins pe Saddam Hussein, timp în care și-au subminat dramatic și propria credibilitate în zonă, dovedind că sunt incapabile să controleze și să stabilizeze Irakul”⁵⁸. Dacă în timpul guvernării baaathiste Irakul funcționase ca *buffer* între Iran și lumea arabă, începând cu 2003, atât Teheranul cât și Riadul concurează pentru a-și extinde sau confirma influența în vidul de putere irakian. Așa cum era de așteptat, după eliminarea de la putere a lui Saddam, guvernul šiit de la Bagdad s-a îndepărtat de cei care au susținut fostul regim, în speță Arabia Saudită, și s-a apropiat de Iran, ceea ce stârnit la Riad nu doar nemulțumire, ci chiar neliniște, acesta temându-se de pretențiile Teheranului în viitorul geopoliticii regionale.

Creșterea rivalității regionale este confirmată de venirea la putere, în 2005, a președintelui Mahmoud Ahmadinejad, care a promis că va readuce la viață vigoarea ideologică din primii ani revoluției. Înaltul oficial iranian s-a ținut de promisiunile care i-au adus atât primul mandat, cât și pe cel de-al doilea (în perioada 2009-2013)

⁵⁶ Cf. *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

⁵⁷ Cf. *Timeline: History of turbulent Saudi-Iranian ties*, „Reuters”, 13 mai 2014 (<http://www.reuters.com/>)

⁵⁸ Cf. Henner Furtig, *Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy*, „Middle East Journal” 61, no. 4 (Fall 2007): 634

reînsuflând și consolidând relațiile Teheranului cu guvernul de la Damasc, cu Hezbollahul, dar și cu gruparea Hamas. De altfel, Ahmadinejad s-a folosit de cauza palestiniană pentru a câștiga simpatia populară, atacând acțiunile antipalestiniene și anti-Orientul Mijlociu ale SUA și Israelului, precum și trăgând la răspundere guvernul de la Riad pentru lipsa de acțiune față de acestea.⁵⁹

Încă de la începutul primului său mandat, Ahmadinejad pune accent pe dezvoltarea programului de energie nucleară a Iranului și nu se sfiește să confirme ambiția Teheranului de a domina regiunea Golfului. Pe măsură ce îngrijorarea saudiților crește, cele două puteri încearcă să își sporească influența regională prin intermediul conflictelor cu interpuși în Liban, Palestina, Irak și Afganistan.⁶⁰ Războiul din 2006 dintre Israel și grupul militant libanez Hezbollah, bănuț ca fiind afiliat ideologic și susținut financiar de Iran, confirmă, în opinia Arabiei Saudite, suspiciunile sale cu privire la demersul Teheranului de a crea noi alianțe regionale care să submineze interesele Riadului. De altfel, nu puțini au fost aceia care au concluzionat că alegerea președintelui libanez Michel Suleiman a fost o dovadă a creșterii influenței Iranului în mediile de la Beirut, în detrimentul Arabiei Saudite. De altfel, un oficial arab considera, în 2008, prezența Iranului în Gaza, prin intermediul aliaților săi, *evidentă*, în timp ce influența sa în bazinul Mediteranei continua să fie susținută de relația strânsă cu guvernul de la Damasc și Hezbollah, conchizând prin întrebarea retorică: „Cum să alegi un președinte pentru Liban sau să reiei procesul de reconciliere între Hamas și Fatah fără să te consulți mai întâi cu Iranul?”⁶¹

Exasperarea regelui Abdullah, ajuns la tron în 2005, față de pretențiile și acțiunile Teheranului în regiune era evidentă, așa cum a reieșit din diverse surse în care noul monarh își exprima, în anul 2008, dorința ca guvernul american să „taie capul șarpelui”,

⁵⁹ Cf. Anoushiravan Ehteshami, *Competing Powerbrokers of the Middle East: Iran and Saudi Arabia*, “The Emirates Center for Strategic Studies and Research”, 2008, p. 30 și *Iran and Saudi Arabia: The Rivalry Explained*, „Fanack, Chronicle of the Middle East & North Africa”, 18 decembrie 2014 (<https://chronicle.fanack.com/>)

⁶⁰ Cf. *Iran v. Saudi Arabia: Four Part Series*, „Wilson Center”, 4 ianuarie 2016 (<https://www.wilsoncenter.org/>)

⁶¹ Anoushiravan Ehteshami, *Competing Powerbrokers of the Middle East: Iran and Saudi Arabia*, “The Emirates Center for Strategic Studies and Research”, 2008, p. 31.

adică să atace Iranul și să răstoarne regimul de la Teheran.⁶² De altfel, în ianuarie 2007, Riadul puna punctul pe „i” transmițând Teheranului că Iranul pune regiunea Golfului în pericol, făcând referire la implicarea acestuia în Irak precum și la dezvoltarea programului său nuclear, asupra căruia saudiții revin periodic, făcând presiuni repetate pe lângă SUA să adopte o poziție mai dură față de programul nuclear dezvoltat de Iran, fără a exclude posibilitatea utilizării forței armate.⁶³

În Bahrain, zvonuri conform cărora guvernul sunnit ar urma să ia măsuri împotriva populației šiite⁶⁴ stârniseră numeroase revolte începând cu anul 2003. Tensiunile au crescut și mai mult în 2006, când principala mișcare šiită din opoziție, Societatea Naționalisto-Islamică „al-Waqf”, a câștigat alegerile legislative.⁶⁵ În februarie 2011, inspirați de evenimentele din Tunisia și Egipt, ulterior asimilate *Primăverii arabe*, protestele se extind și în Bahrain, cerând mai multă libertate politică și respectarea drepturilor omului. De teamă ca agitația din Bahrainul vecin să nu încurajeze la acțiuni similare în Arabia Saudită, Riadul a acceptat să trimită 1000 de soldați la Manama pentru aplanarea protestelor pro-democrație. Cu toate că, inițial, protestatarii nu au cerut schimbarea guvernului în funcție, monarhia saudită a acuzat Iranul că instigă populația din Bahrain la revoltă împotriva familiei conducătoare sunnite, al Khalifa.⁶⁶

Câteva luni mai târziu, ca urmare a unor proteste în estul predominant šiit al Arabiei Saudite, guvernul de la Riad îi acuză pe câțiva dintre ei, printre care și un cleric pe nume Nimr al-Nimr, de colaboare cu Teheranul.⁶⁷ În mod evident, familia Al Saud nu se teme atât de atitudinea subversivă a Iranului, cât mai ales de potențialele ramificații ale mișcărilor šiite de pe teritoriul său.⁶⁸ Prin modul său de acțiune, Arabia Saudită a contribuit la agravarea dimensiunii sectare în regiune, fapt ce a alimentat, la rândul său,

⁶² Cf. Zalmay Khalilzad, 'We Mised You': How the Saudis are Coming Clean on Funding Terrorism, „Politico”, 14 septembrie 2016 (<http://www.politico.com/>) și *Timeline: History of turbulent Saudi-Iranian ties*, „Reuters”, 13 mai 2014 (<http://www.reuters.com/>)

⁶³ Cf. *Factbox: Troubled history of Iran-Saudi relations*, 3 ianuarie 2016 (<http://www.reuters.com/>) și Ian Black și Simon Tisdall, *Saudi Arabia urges US attack on Iran to stop nuclear programme*, „Guardian”, 28 noiembrie 2010 (<https://www.theguardian.com/>)

⁶⁴ Despre care nu există surse oficiale, unele surse indicând aproximativ 50% din populația musulmană a țării, în timp ce altele estimează până la 70%.

⁶⁵ Cf. Anoushiravan Ehteshami, *Competing Powerbrokers of the Middle East: Iran and Saudi Arabia*, “The Emirates Center for Strategic Studies and Research”, 2008, p. 38.

⁶⁶ *Ibidem* nota 60.

⁶⁷ Cf. *Timeline: History of turbulent Saudi-Iranian ties*, „Reuters”, 13 mai 2014 (<http://www.reuters.com/>)

⁶⁸ Cf. Ariel Jahner, *Saudi Arabia and Iran: The Struggle for Power and Influence in the Gulf*, „International Affairs Review”, Volume XX, Number 3, spring 2012, p. 45 (<http://www.iar-gwu.org/>)

propaganda iraniană care afirmă neîncetat ilegitimitatea acțiunilor regatului saudit și nepăsarea acestuia față de viețile oamenilor.⁶⁹ De altfel, în 2014, autoritățile saudite îl condamnă la moarte pe clericul Nimr al-Nimr, fapt ce atrage critici vehemente din partea Iranului.

În contextul războiului din Siria, Arabia Saudită, principalul susținător al opoziției siriene, îl acuză pe Assad de genocid și Iranul, că este „putere de ocupație”. Teheranul, la rândul său, acuză Riadul că sponsorizează terorismul.⁷⁰

În octombrie 2011, Washingtonul a deconspirat un plan care ar fi fost pus la cale de Iran și care ar fi vizat asasinarea ambasadorului saudit la Washington, actualmente ministru de externe, Adel al Jubeir.⁷¹ În timp ce Iranul a negat acuzațiile, Arabia Saudită a declarat că dovezile sunt mai mult decât elocvente și că Teheranul va plăti prețul.⁷² Între timp, conform unor telegrame publicate de WikiLeaks, lideri saudiți, printre care și defunctul rege Abdullah, continuau să solicite Washingtonului adoptarea unei poziții mai dure față de programul nuclear dezvoltat de Iran, chiar fără a exclude posibilitatea utilizării forței armate.⁷³

Doar că, în iulie 2015, SUA, în calitate de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, avea să se numere printre statele care au semnat un acord nuclear *istoric* cu Iranul. Această reușită a Teheranului a confirmat schimbarea de politică externă demarată de moderatul Hassan Rouhani, după câștigarea alegerilor prezidențiale din 2013. O altă dovadă a atitudinii conciliatorii a noului președinte iranian o reprezintă și îmbunătățirea relațiilor cu majoritatea statelor din Golf, dar și cu alte state arabe precum Egiptul. Așa cum era de așteptat, motivele de bucurie ale Teheranului – ameliorarea relațiilor cu țări aliante Arabiei Saudite, promisiunea ridicării sancțiunilor internaționale împotriva Iranului, respectiv reluarea relațiilor cu Occidentul – nu au făcut decât să îngrijoreze și mai mult Riadul care deja se simțea încolțit de Iran din toate părțile.

⁶⁹ *Ibidem* 46.

⁷⁰ *Factbox: Troubled history of Iran-Saudi relations*, 3 ianuarie 2016 (<http://www.reuters.com/>)

⁷¹ Cf. Jerry Markon și Karen DeYoung, *Iranian charged in terror plot*, „Washington Post”, 12 octombrie 2011 (<https://www.washingtonpost.com/>)

⁷² Cf. Craig Whitlock și Liz Sly, *For Iran and Saudi Arabia, simmering feud is rooted in history*, „Washington Post”, 11 octombrie 2011 (<https://www.washingtonpost.com/>)

⁷³ Cf. Harrison Ackerman, *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran*, „Northeastern University”, aprilie 2016, (<http://www.nupoliticalreview.com/>)

Între timp, și politica externă saudită începuse să se schimbe după decesul regelui Abdullah și urcarea pe tron a regelui Salman, în ianuarie 2015. Astfel, *doctrina Salman* venea ca răspuns la politica dusă de Barack Obama în regiune, care a permis creșterea influenței iraniene în Orientul Mijlociu, și își propunea ca prin scop întocmai oprirea extinderii Iranului și a interpușilor săi în regiune.⁷⁴ De altfel, Arabia Saudită făcea primul demers major sub noua *doctrină* în luna martie a aceluiași an, sub forma campaniei militare pe care a condus-o în Yemen pentru a înfrânge gruparea șiiită *Houthi*⁷⁵, bănuită că ar fi sprijinită de Iran (care, până în prezent, neagă implicarea), care, în ianuarie 2015, a preluat controlul asupra capitalei Sanaa, determinând fuga președintelui sunnit Mansour Hadi, prieten al Riadului (ulterior, refugiat în Arabia Saudită) și declanșarea războiului civil.

În 24 septembrie 2015, în timpul pelerinajului anual de la Mecca, cel puțin 769 de pelerini mor și mai mult de 900 sunt răniți în busculada de la Mina⁷⁶, în timp ce bilanțul pe naționalități a scos la iveală că în rândul iranienilor s-au înregistrat cele mai multe victime⁷⁷. În urmă cu doar două săptămâni de la incident, o macara s-a prăbușit peste Marea Moschee de la Mecca, omorând alți 11 iranieni. În urma incidentului din timpul pelerinajului, Teheranul a acuzat guvernul de la Riad pentru proasta gestionare a pelerinajului, Arabia Saudită răspunzând, la rândul său, că Teheranul încearcă politizarea tragediei.⁷⁸

După acest moment tensionat între cele două state și la doar câteva luni de la semnarea acordului nuclear, lucrurile aveau să se precipite și mai mult la sfârșitul anului 2015, când Iranul a participat pentru prima oară la Discuțiile pentru pace de la Viena cu privire la viitorul Siriei (la invitația expresă a Rusiei), în ciuda protestelor nemascate ale

⁷⁴ Cf. Ali al-Arian, *Is Saudi Arabia warming up to the Muslim Brotherhood?*, „al-Jazeera”, 29 iulie 2015 (<http://www.aljazeera.com/>)

⁷⁵ De orientare zaydită, spre deosebire de majoritatea șiiită de orientare duodecimană. Pe de altă parte, un alt motiv pentru care Riadul dorește reinstaurarea președintelui Hadi și stabilizarea țării este și faptul că Yemenul găzduiește o puternică bază al-Qaeda.

⁷⁶ Un material video, în limba franceză, care descrie ritualul pelerinajului la Mecca este valabil la adresa: http://www.lemonde.fr/religions/video/2016/09/09/comprendre-le-fonctionnement-du-pelerinage-a-la-mecque-en-cinq-minutes_4995043_1653130.html

⁷⁷ Cf. Susannah Cullinane, *Iran's Khamenei threatens 'harsh' retaliation over Hajj stampede at Mina*, „CNN”, 30 septembrie 2015 (<http://edition.cnn.com/>)

⁷⁸ *Ibidem*.

Arabiei Saudite și a acuzațiilor acesteia că Iranul este „parte din problemă”⁷⁹. Ca răspuns, Iranul a reiterat acuzațiile de susținere a terorismului la adresa Riadului.⁸⁰

Din această perspectivă, ruperea relațiilor diplomatice la inițiativa Arabiei Saudite în ianuarie 2016 pare să fi venit pe fondul tensiunilor crescânde dintre Arabia Saudită și Iran, execuția clericului šiit Nimr al-Nimr și protestele violente care au urmat fiind doar picătura care a umplut paharul. Cu toate acestea, execuția acestuia nu a fost singulară, ea făcând parte dintr-o execuție în masă care a numărat alte 46 de persoane, majoritatea, membrii al-Qaeda, toți acuzați de terorism. Deși sursele par să indice că Nimr al-Nimr nu era considerat vreun lider până la execuție⁸¹, tocmai aceasta a fost cea care l-a transformat în martir, devenind un simbol al opoziției față de guvernul saudit pentru šiiti și sunniți, deopotrivă, și un simbol al oprimirii šiitilor în Orientul Mijlociu pentru šiiti din regiune.⁸² De altfel, Emile Nakhleh, fost analist CIA, preciza⁸³ că execuția din ianuarie nu a fost împotriva unui šiit, ci împotriva oricărei forme de opoziție, fie ea seculară sau islamică, de netolerat de către guvernul de la Riad. Tot acesta remarcă și faptul că după *Primăvara arabă*, Arabia Saudită a început să treacă printr-o criză identitară marcată de schimbări economice, politice și sociale – orice era nevoie pentru a continua să-și îndeplinească scopurile, de unde și creșterea frecvenței execuțiilor.

Observatori și mai pragmatici nu s-au sfiit să afirme că decizia de a pune în practică execuția precum și momentul ales au fost foarte bine calculate⁸⁴, acestea având un scop mai *pământean* decât dimensiunea sectară sau chiar teama de Iran, și anume

⁷⁹ Conform declarațiilor făcute de ministrul Adel al Jubeir după ieșirea de la Discuțiile pentru pace de la Viena și difuzate de postul al-Arabiyya în data de 22 octombrie 2015, disponibile pe site-ul www.alarabiya.net.

⁸⁰ Cf. Josh Rogin, *Iran and Saudi Arabia Clash Inside Syria Talks*, „Bloomberg”, 4 noiembrie 2015 (<https://www.bloomberg.com/>)

⁸¹ Mai multe despre cazul lui Nimr al-Nimr: Max Fisher, *The cold war between Saudi Arabia and Iran that's tearing apart the Middle East, explained*, „Vox”, 4 ianuarie 2016 (<http://www.vox.com/>) și Marius Lazăr, *Să înțelegem execuția din Arabia Saudită și ce a urmat*, „Q magazine”, 8 ianuarie 2016 (<http://www.qmagazine.ro/>)

⁸² Cf. Justin Gengler, *The Political Economy of Sectarianism in the Gulf*, „Carnegie Endowment”, 29 august 2016 (<http://carnegieendowment.org/>)

⁸³ Cf. documentarului *Saudi Arabia Uncovered* (29 martie 2016) disponibil la adresa: <http://www.pbs.org/wgbh/frontline/film/saudi-arabia-uncovered/>

⁸⁴ Max Fisher, *The cold war between Saudi Arabia and Iran that's tearing apart the Middle East, explained*, „Vox”, 4 ianuarie 2016 (<http://www.vox.com/>)

distragerea atenției de la înrăutățirea situației economice din țară⁸⁵ și de la politicile *îndoielnice* ale Regatului, mai cu seamă războiul din Yemen care s-a dovedit a fi scump și cu efecte dezastruoase⁸⁶. Mai mult decât atât, unii analiști atrag atenția că în condițiile în care Arabia Saudită, asemenea altor state din Golf, nu și-a construit un naționalism propriu-zis, aceasta mizează pe opoziția față de šiism și pe amenințarea iraniană – factori coagulanți interni – pentru a se legitima, sperând să câștige susținerea cetățenilor.⁸⁷ Mai mult decât atât, Toby C. Jones remarca cum sectarismul nu mai este un proiect radical, „pentru nebuni” devenind, mai degrabă, unul *mainstream*.⁸⁸

Contextul mai amplu al evoluției relației dintre cele două state pare, astfel, să indice că rivalitatea dintre Arabia Saudită și Iran exacerbează conflictul intra-confesional, nu invers, cele două luptând pentru putere, în numele sau folosindu-se de dimensiunea sectară sunna-și’a⁸⁹, care devine, astfel, mai tensionată și mai violentă.

Surse și elemente ale dimensiunii sectare în relația dintre Arabia Saudită și Iran

O sursă a rivalității dintre cele două puteri regionale deseori trecută cu vederea dar care explică relația tensionată dintre Arabia Saudită și Iran mai precis decât genericul conflict clasic dintre sunnism și šiism⁹⁰ este apariția mișcării wahhabite la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁹¹. Doctrina wahhabită, denumită astfel după teologul Muhammad al-Wahhab (1703-1792), propunea revenirea la valorile și normele din timpul profetului Muhammad, contestând toate adaosurile culturale, filosofice, mistice, prin urmare și tradițiile teologico-juridice ale riturilor oficiale sunnite precum hanefismul, shafiismul sau malekismului, cu excepția hanbalismului care adoptase cea mai dură poziție față de

⁸⁵ Cf. Justin Gengler, *The Political Economy of Sectarianism in the Gulf*, „Carnegie Endowment”, 29 august 2016 (<http://carnegieendowment.org/>) și Robert Fisk, *Saudi Arabia cannot pay its workers or bills – yet continues to fund a war in Yemen*, „Independent”, 8 septembrie 2016 (<http://www.independent.co.uk/>)

⁸⁶ <http://carnegieendowment.org/2016/08/29/political-economy-of-sectarianism-in-gulf-pub-64410>

⁸⁷ Cf. *Idem* nota 82 și *Idem* nota 84.

⁸⁸ *Idem* nota 84.

⁸⁹ Frederic Wehrey *et al*, *Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam: Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy*, Santa Monica, CA: RAND Corporation – National Security Research Division, 2009: xii.

⁹⁰ Cf. Geneive Abdo *et al*, *The Sunni-Shia Divide*, „Council on Foreign Relations” (<http://www.cfr.org/>)

⁹¹ Idee identificată și dezvoltată în Marius Lazăr în *Să înțelegem execuția din Arabia Saudită și ce a urmat*, „Q magazine”, 8 ianuarie 2016 (<http://www.qmagazine.ro/>)

inovație⁹². În aceeași ordine de idei, pentru wahhabiți, precum și pentru curentele apărute ulterior care se inspiră din doctrinele wahhabite, šiismul reprezintă erezia prin excelență. În acest context se explică entuziasmul militanților wahhabiți, *ikhwan*, de a ataca, în primii ani ai secolului al XIX-lea, centrele sfinte ale šiismului din sudul Irakului, Karbala și Najaf⁹³. De altfel, Persia adoptase šiismul ca doctrină oficială între secolele XVI-XVIII, sub influența safavizilor.

În 1744, liderul religios Muhammad ibn Abd-ad-Wahhab ceruse, pentru sine și pentru adepții săi, protecția emirului Muhammad ibn Saud⁹⁴, alianță ce avea să pună bazele primului stat saudit, și avea să reprezinte deopotrivă mijlocul și motorul extinderii ulterioare precum și fundamentul sistemului de guvernare al Regatului Arabiei Saudite începând cu unificarea din 1932 până în zilele noastre. După cum remarca Marius Lazăr⁹⁵, instalarea regatului saudit s-a bazat pe o dublă legitimitate care persistă până în prezent. Prima sursă de legitimitate pe care se bazează regatul saudit este cea conferită de statutul de apărător al valorilor wahhabite, prin instaurarea de norme publice la nivel juridic, social și comportamental. Astfel, în timp ce *establishment*-ul saudit recunoaște autoritatea ulemalelor asupra gestionării câmpului social, juridic, educațional și a supravegherii moravurilor publice din regat, instituția religioasă wahhabită validează teologic⁹⁶ deciziile luate de puterea saudită, apărând interesele clasei politice saudite, chiar și în situații sensibile care nu se încadrează în stricta ortodoxie sunnită.⁹⁷

Cea de-a doua sursă de legitimitate a regimului saudit este, de altfel, una dintre caracteristicile societăților din Peninsula Arabă și anume transferul relațiilor tradiționale de fidelitate tribală la nivel politic. În aceeași analiză⁹⁸, Marius Lazăr punctează faptul că Arabia Saudită este o națiune lipsită de naționalism, în sensul modern al termenului. Mai

⁹² În limba arabă, „bid’a”.

⁹³ Najaf este capitala spirituală a šiismului, cel de-al treilea oraș sfânt pentru šiiti (după Mecca și Medina), unde a fost ucis califul Ali a fost ucis în Najaf. Karbala găzduiește mormântul celui de-al treilea imam al šiismului, Hussayn, al cărui martiriu prilejuiește anual comemorări šiite de Ashura și Arba’in.

⁹⁴ Conducătorul așezării agricole ad-Diriyah, astăzi orașul Diriya, localizat în apropierea capitalei Riad, la nord-vest de aceasta.

⁹⁵ *Ibidem* nota 91.

⁹⁶ Așa cum același Marius Lazăr observa, relația dintre cele două puteri este mult mai complexă, iar nu de puține ori ulemalele din Regat au criticat diverși lideri saudiți pentru îndepărtarea lor de valorile și comportamentele considerate adecvate de ulemalele wahhabite. Mai mult decât atât, persistența unor curente contestatate reprezintă una dintre sursele de instabilitate interne. Cf. *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

mult decât atât, saudiții contestă, prin esență, acest concept, pe care îl consideră un model politico-occidental ce destructurează unitatea lumii musulmane. În lipsa unui naționalism propriu-zis, fidelitatea cetățenilor se exprimă în raport direct cu monarhul, care întruchipează statul și a cărui autoritate politică este legitimată de autoritățile religioase ale regatului. Acesta este, de altfel, și contextul în care trebuie înțeleasă orice contestare sau revoltă împotriva conducerii saudite, aceasta fiind înțeleasă ca un atac asupra înseși fundamentelor statului, calificând-o, în consecință, ca act de trădare.

Astfel, familia conducătoare, al Saud, este cea care deține autoritatea supremă în regat și ultimul cuvânt în politicile adoptate, sfătuită și susținută de instituția religioasă wahhabită care a fost cooptată în *establishment*-ul politic în anul 1971 prin crearea celui mai înalt for religios din Arabia Saudită, Consiliul Marilor Ulemale⁹⁹, printre puținele organisme abilitate de rege să emită interpretări oficiale ale legii islamice și decrete religioase în Arabia Saudită¹⁰⁰.

Cu același grad de interdependență între factorul religios și factorul politic, însă la polul opus în ceea ce privește ponderea deținută în stat, în Republica Islamică Iran instituția religioasă șiiită duodecimană domină *establishment*-ul politic, aspect ce derivă din conceptul de *velayat e-faqih* sau „tutela/supravegherea juristului” care definește guvernarea de la Teheran sub toate aspectele sale și care îi conferă liderului suprem ultimul cuvânt. Dacă înainte de revoluția din 1979 clerul șiiit era independent, noua republică teocratică prelua controlul asupra sacrului, integrându-l în guvern. Șiiții duodecimani cred că Muhammad al-Mahdi, ultimul imam din șirul celor doisprezece pe care aceștia îi venerază ca succesori ai profetului Muhammad, s-a ascuns dar va reveni ca *al-Mahdi*¹⁰¹ pentru a salva lumea de rău. Întrucât în șiiism se consideră că doar clericii pot interpreta cuvântul divin, constituția iraniană stipulează ca un *vali-ye faqih* („jurist tutore/protector”) să ocupe rolul de lider suprem care să guverneze atât spectrul politic cât și cel religios, în absența celui de-al doisprezecelea imam. Astfel, până la întoarcerea lui al-Mahdi, despre care se crede că ar fi dispărut în anul 874, iraniienii (dintre care 90%

⁹⁹ Cf. *Iran v. Saudi Arabia: Four Part Series*, „Wilson Center”, 4 ianuarie 2016 (<https://www.wilsoncenter.org/>)

¹⁰⁰ Pentru mai multe informații despre Consiliu și rolul religiei în Arabia Saudită, a se vedea „Enforcing the State’s Islam: The Functioning of the Committee of Senior Scholars in Saudi Arabia” în *Saudi Arabia in Transition: Insights into Social, Political, Economic and Religious Change*, scrisă de Nabil Mouline și publicată la ed. Haykel, Heggharmer & Lacroix (New York: Cambridge University Press, 2015), p. 48-70.

¹⁰¹ În limba arabă, „cel călăuzit”.

sunt șiiți) sunt obligați să se supună clasei teologilor și mai ales liderului suprem, singurul a cărui autoritate o poate substitui pe aceea a imamului ascuns până la întoarcerea sa.¹⁰²

Mai mult decât atât, dacă în regatul saudit ulemalele au doar rol consultativ, ultimul cuvânt aparținând regelui din familia al Saud, în republica iraniană, clericii sunt integrați în sistemul politic caracterizat de un amestec de elemente democratice și teocratice și condus de liderul suprem. Constituția iraniană, inspirată din cele franceză și belgiană, prevede că sistemul politic iranian are, pe lângă ramurile executivă, legislativă și judiciară, un set paralel de instituții islamice.¹⁰³

În pofida deosebirilor, uneori fundamentale, dintre cele două state, se poate observa că între acestea există, deopotrivă, și foarte multe asemănări, ambele având regimuri totalitare care le plasează an de an pe poziții fruntașe în topul încălcărilor drepturilor omului. Pe lângă constantele arestări abuzive, tortură și alte încălcări ale libertăților civile (din perspectivă occidentală), cei doi rivali regionali au cumulat în 2014, conform Amnesty International, 62% din totalul de 607 execuții înregistrate în 20 de țări. Iranul este a doua țară după China ca număr de execuții, cu cel puțin 289 în 2014, și alte cel puțin 800 în 2015.¹⁰⁴

Dimensiunea sectară și sectarismul strategic

Bernard Haykel, profesor de *Near Eastern Studies* la Princeton, afirmă despre Revoluția din 1979 că ar fi fost mai degrabă panislamică, dimensiunea sectară *sunna-și`a* conturându-se ulterior și atingând apogeul odată cu conflictul din Siria¹⁰⁵. Frederic Wehrey¹⁰⁶ vede în conflictul din Siria sectarizarea *Primăverii arabe*, cel de-al treilea și ultimul val de acest tip. În opinia acestuia, primele două au avut loc în perioada 1979-anii 1990, respectiv după eliminarea lui Saddam Hussein în 2003 și odată cu venirea la putere a lui Ahmadinejad. Imediat după Revoluția Iraniană și adoptarea discursului

¹⁰² Cf. *Iran v. Saudi Arabia: Four Part Series*, „Wilson Center”, 4 ianuarie 2016 (<https://www.wilsoncenter.org/>)

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ Cf. *Ibidem*.

¹⁰⁵ *More than a War of Words: Iran, Saudi feud escalates ahead of Mecca pilgrimage*, dezbatere organizată de „France24 English” (9 septembrie 2016), disponibilă la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=ldgixwS_azk

¹⁰⁶ Cf. Uri Friedman, *What's the Saudi-Iran Feud Really About?*, „The Atlantic” (<http://www.theatlantic.com/>)

antimonarhie și antioccidental, primul val a fost reprezentat de o contrareacție apărută în Golf, în special în Arabia Saudită, unde salafismul a explodat ca o contrapondere la ideologia iraniană șiiită, demonizând-o și catalogând-o drept aberație. Cât despre al doilea val, pe fondul creșterii jihadismului și progresului tehnologiei (*social media*), sectarismul a început să fie folosit de actori nonstatali precum al-Qaeda sau Hezbollah.

Laura Sitaru preciza că, actualmente, prezența comunităților šiite pe teritoriul statelor majoritar sunnite din regiune a devenit pentru Iran un fel de „cal troian” cu ajutorul căruia își motivează, cel puțin la nivel discursiv, parte din acțiunile sale politice, fie că este vorba de Bahrein, Yemen, Arabia Saudită, Irak sau Siria.¹⁰⁷ Încă din 1979, pentru Iran, cel mai mare pericol îl constituie infiltrarea în imediata vecinătate a elementelor sunnite susținute de petrodolarii țărilor din Golf și mobilizate de interesele americane pentru regiune.¹⁰⁸

În pofida generalizării „sunniti versus šiiti”, este important de remarcat că nici islamul sunnit, nici cel šiit nu reprezintă blocuri monolitice. Tot Laura Sitaru¹⁰⁹ observa că dacă pe vremea monarhiei, šiismul iranian reușea să coalizeze în jurul său grupuri etnice diferite de orientare šiită (arabi, turci, azeri, turemeni, kurzi), după 1979, această unitate s-a spart, foarte multe grupuri šiite îndepărtându-se de Iran, pe măsură ce šiismul iranian, instituționalizat de noua republică, a devenit o marcă a naționalismului persan. De cele mai multe ori, nu este greu de observat detașarea cu care Teheranul privește soarta coreligionarilor săi din Arabia Saudită, unde šiiti sunt lipsiți de drepturi și etern bănuși de trădare de către guvernul de la Riad, sau din Bahrein, unde, deși šiiti sunt majoritari, ceea ce i-ar îndreptăți să ia parte la viața politică, acest lucru nu se întâmplă. De-a lungul istoriei, nu puține sunt episoadele în care republica islamică nu a făcut nimic semnificativ pentru šiiti de altă etnie sau naționalitate.¹¹⁰ În egală măsură, nu puține sunt vocile šiitilor care se ridică fie descumpănite, fie acuzatoare împotriva Teheranului care, dincolo de nivelul declarativ înflăcărat și de obsesiile americană, israeliană și, periodic,

¹⁰⁷ Laura Sitaru, *Pasul care poate transforma Orientul Mijlociu într-o “imagine terifiantă”*, „Digi24”, 29 septembrie 2016, (<http://www.digi24.ro/>)

¹⁰⁸ De aceea, politica Iranului revoluționar în Siria pare să sprijine „mai degrabă, menținerea acestuia în zona de influență rusă, care ar stăvili foarte probabila infiltrare a intereselor americane” venind pe filiera diverșilor actori din zonă. Laura Sitaru, *Lumea arabă. Modernitate și islam*, Institutul Diplomatic Român, 2006.

¹⁰⁹ Cf. *Ibidem*

¹¹⁰ *Ibidem*.

saudită, duce o politică selectivă, în funcțiile de propriile interese: când rezervată, când scandalizată.¹¹¹ De altfel, așa cum remarca Laura Sitaru, „singura explicație a atitudinii Iranului revoluționar față de șiiții din afara granițelor pare a fi strâns legată de interesul său național”, acesta fiind singurul care dictează gesturile de politică externă a Teheranului¹¹². De cealaltă parte a Golfului, regatul saudit joacă cartea sectarismului în mod similar.

La un an de la ruperea relațiilor diplomatice dintre Arabia Saudită și Iran, cele două țări continuă să interacționeze și să acționeze pe baza unui amestec între ambiție regională și neîncredere reciprocă, într-un context determinat de factori endogeni, în egală măsură cu cei exogeni. Rămâne de văzut cum vor evolua relațiile dintre cele două state începând cu 2017, în contextul în care numeroasele surse de tensiune, departe de a fi soluționate până la sfârșitul anului 2016, li se adaugă o serie de incertitudini cu miză importantă la nivelul evoluțiilor regionale viitoare, printre care noua politică americană în Orientul Mijlociu și rezultatul alegerilor prezidențiale din Iran, programate să aibă loc în mai 2017.

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Ibidem.*